

14 Toegankelijkheid en doorstroom naar vervolgonderwijs en arbeidsmarkt

J.W.G. Geerligts, U. de Jong, R.K.W. van der Velden & M.H.J. Wolbers

14.1 Toegankelijkheid

Is de instroom en deelname aan opleidingen in de sector beroepsonderwijs en volwasseneneducatie (bve) na de invoering van de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) vergroot, in het bijzonder voor jongeren uit de risicogroepen (vrouwen, allochtonen, gehandicapten, jongeren met een deficiënte vooropleiding)? In dit kader is een drietal onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. In de eerste plaats is op basis van bestaande statistieken van de Centrale Financiën Instellingen (CFI) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) de ontwikkeling in de deelname aan bve-opleidingen geschetst. De betreffende gegevens worden waar mogelijk verbijzonderd naar risicogroep. Dit geeft als het ware een eerste beeld van de ontwikkeling in toegankelijkheid. Vervolgens is op basis van de schoolverlatersenquêtes van het Researchcentrum Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) nader ingezoomd op de doorstroom vbo/mavo naar bol/bbl. Aangezien de schoolverlaters van vbo/mavo de belangrijkste doelgroep vormen van het bve is het belangrijk om deze transitie goed in kaart te brengen. Hiermee kan worden bepaald in hoeverre de doorstroom naar bol en bbl ná invoering van de WEB is veranderd en of de doorstroom voor specifieke groepen is veranderd. Ten slotte is op basis van gegevens uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS bepaald wat de omvang is van het aandeel jongeren in de relevante leeftijdsgroep dat zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt verschijnt. Hiermee wordt een beeld gegeven of de groep 'at risk', te weten degenen die geen startkwalificatie hebben behaald, is afgenomen na invoering van de WEB. Aangezien het beroepsonderwijs voor een belangrijk deel als 'vangnet' dient voor diegenen die elders uit het onderwijsstelsel zijn gestoten, geeft dit vooral een beeld in hoeverre het Nederlandse onderwijssysteem als geheel voldoende toegankelijk is.

14.1.1 Ontwikkelingen in de deelname

Tabel 14.1 geeft een overzicht van de ontwikkelingen in het beroepsonderwijs (i.c. bol en bbl) en de educatie in de periode 1992/93 tot en met 1998/99. Zoals uit deze tabel blijkt nam het totale aantal leerlingen in de bve-sector vanaf het schooljaar 93/94 voortdurend af. De stijging in 93/94 komt geheel voor rekening van de educatie. Het absolute aantal leerlingen in het beroeps-

onderwijs nam vanaf het schooljaar 92/93 tot en met het schooljaar 96/97 voortdurend af. Het aantal leerlingen in het mbo/bol is vanaf 92/93 voortdurend gedaald, terwijl het aantal leerlingen in het bbo/bbl vanaf het schooljaar 97/98 een stijgende lijn vertoont. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan een andere manier van registreren: vanaf 1997 wordt ook het voormalige in-service onderwijs tot bbo/bbl gerekend. Het aantal leerlingen in de educatie vertoont na 93/94 een dalende lijn.

Tabel 14.1 **Ontwikkelingen aantal leerlingen bve: voltijd en deeltijd beroepsonderwijs (inclusief landbouw) en educatie (basiseducatie en vavo)**

Schooljaar	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99
<i>Absolute deelnemersaantallen (*1.000)</i>							
Mbo/bol	325	323	325	320	310	307	302
Bbo/bbl	133	132	129	116	110	128	131
Educatie	212	223	212	196	182	180	*
Totaal bve-sector	670	678	666	632	602	615	*
Aantal inwoners: personen 15-24 jaar	2.261	2.202	2.145	2.067	2.004	1.953	1.912
<i>Indexcijfers deelnemers + bevolking</i>							
<i>1997/98=100</i>							
Mbo/bol	105,9	105,2	105,9	104,2	101,0	100	98,4
Bbo/bbl	103,9	103,1	100,8	90,6	85,9	100	102,3
Educatie	117,8	123,9	117,8	108,9	101,1	100	'
Totaal bve-sector	108,9	110,2	108,3	102,8	97,9	100	'
Indexcijfers bevolking 15-24 jaar	115,7	112,7	109,8	105,8	102,6	100	97,9
<i>Deelnemers als percentage van bevolking</i>							
<i>15-24 jaar</i>							
Mbo/bol	14,4	14,7	15,2	15,5	15,5	15,7	15,8
Bbo/bbl	5,9	6,0	6,0	5,6	5,5	6,6	6,9

Bron: CBS.

Toch is de relatieve daling in de deelname aan de bve-sector veel kleiner dan de relatieve daling van de populatie 15-24-jarigen in dezelfde periode (zie tabel 14.1, van 108,9 in 1992 naar 100 in 1997 versus een daling van 115,7 naar 100). Dit betekent dat de relatieve deelname aan de bve is gestegen. Omdat de doelgroep van de educatie diffuser is qua leeftijdsgroep geldt dit in het bijzonder voor de bol en de bbl. Eveneens in tabel 14.1 kan men zien dat de relatieve deelname ten opzichte van de bevolking 15-24-jaar van de bbo/bbl in 1995 en in 1996 iets terugloopt, maar na 1997 weer stijgt. Deze stijging

hangt samen met de registratie van het in-service onderwijs. Het percentage deelnemers aan mbo/bol ten opzichte van alle 15-24-jarigen vertoont een voortdurend stijgende lijn. Het 'marktaandeel' van het beroepsonderwijs in de leeftijdsgroep 15-24 jaar is dus toegenomen in de jaren negentig.

Het aandeel meisjes in de sector techniek is gestaag gegroeid: van 13,8% in 92/93 naar 16,7% in 97/98 (tabel 14.2). Met het huidige groeitempo wordt, aldus de *Vernieuwingsmonitor*, de doelstelling van 24%, zoals verwoord in de *Emancipatienota OCenW 1998-2002*, in 2004 gehaald. Uit tabel 14.2 valt op te maken dat er tevens een flinke groei is van het aantal en percentage allochtonen leerlingen. Ten opzichte van 93/94 is in de sector zorg het aandeel allochtonen toegenomen van 3,7% naar 6,4%. In de sector economie is het aandeel gestegen van 5,4% naar 9,1% en in de sector techniek van 3,1% naar 5,2%. Dit betekent dat in vijf jaar het aandeel allochtonen bijna is verdubbeld. In de *Vernieuwingsmonitor* worden ook cijfers gepresenteerd over gehandicapten. Hierbij wordt erop gewezen dat de laatste jaren de aantallen gehandicapte leerlingen zo'n 30% kunnen zijn overschat. Maar het is ook goed mogelijk dat de registratie de laatste jaren beter is geworden en er in eerdere jaren een onderschatting is gemaakt. Het percentage gehandicapte deelnemers is het hoogst in de sectoren techniek en economie, namelijk 1,4% respectievelijk 1,3% in 1997/98.¹

Tabel 14.2

Percentage vrouwen/meisjes en allochtonen in mbo/bol naar sector

	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98
<i>Vrouwen/meisjes</i>					
Zorg	88,8	88,1	87,7	86,9	86,8
Economie	50,2	49,6	49,9	59,5	52,4
Techniek	13,8	14,6	15,1	15,4	16,7
<i>Allochtonen</i>					
Zorg	3,7	5,1	3,2	4,0	6,4
Economie	5,4	6,2	4,7	8,4	9,1
Techniek	3,1	3,6	4,7	3,9	5,2

Bron: Vernieuwingsmonitor, ITS.

¹ Dit is een veel lager percentage dan SCP vaststelt in de bevolking als totaal (12-15%) en ook veel lager dan in het hoger onderwijs als ondergrens wordt gehanteerd (8%).

14.1.2

Aansluiting tussen vbo/mavo en het bve

Op basis van de RUBS-schoolverlatersonderzoeken (Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters) is nagegaan of de verhoogde toegankelijkheid van allochtonen en vrouwen tot het bve toegeschreven kan worden aan veranderingen in de leerlingsamenstelling van vbo en mavo, of dat er daadwerkelijk sprake is van een veranderd doorstroompatroon van vrouwen en allochtone leerlingen. Deze enquête brengt de positie van schoolverlaters van (onder andere) het secundair beroepsonderwijs in beeld ruim één jaar na afstuderen. Voor de huidige analyse is gebruik gemaakt van de uitstroomcohorten 1994/95, 1995/96, 1996/97 en 1997/98. Bij deze cohorten is voor de schoolverlaters van de vbo- of mavo-opleiding informatie verzameld over de bestemming. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen de periode vóór en ná invoering van de WEB. Pre-WEB heeft betrekking op mavo/vbo-schoolverlaters die in augustus/september 1995 of 1996 naar het middelbaar beroepsonderwijs ((k)mbo of leerlingwezen) zijn gegaan. WEB heeft betrekking op overeenkomstige schoolverlaters die in augustus/september 1997 of 1998 het secundair beroepsonderwijs (bol of bbl) zijn ingestroomd.

Tabel 14.3 toont de uitkomsten van een multinominale logitanalyse waarbij de doorstroom vanuit vbo en mavo naar verschillende bestemmingscategorieën in het vervolgonderwijs is geanalyseerd. De tabel laat zien dat met name de doorstroom naar de opleidingen op niveau 1 en 2, ná invoering van de WEB, is verbeterd. Ook blijken de doorstroomkansen voor allochtone leerlingen naar de opleidingen op niveau 3 en 4 te zijn verbeterd: allochtone leerlingen kiezen minder vaak voor bol niveau 3/4, maar na de invoering van de WEB is dit niet meer het geval (-0,758 + 0,941). De toegankelijkheid voor allochtonen van deze opleidingssoort is dus toegenomen. Voor vrouwen blijkt de invoering van de WEB niet tot een verandering in het doorstroompatroon naar niveau te hebben geleid. Vrouwen kiezen minder vaak voor bol 3/4 en voor bbl 1/2 en ook na de invoering van de WEB is dit nog het geval. Er blijken voorts grote verschillen in het keuzepatroon van mavisten en vbo'ers: mavisten kiezen veel vaker voor een opleiding op niveau 3/4 dan de vbo'ers. De keuzeverschillen tussen de mavisten en de vbo'ers blijven ook na invoering van de WEB grotendeels bestaan, maar de relatief geringere keuze voor bol 1/2 door vbo-landbouw en -techniek blijkt vooral te herleiden tot het WEB-cohort.

Tabel 14.3 Resultaten van multinomiale logitanalyse van doorstroom naar vervolgonderwijs: logiteffecten

	Bol niveau 1/2 ^o	Bol niveau 3/4 ^o	Bbl niveau 1/2 ^o	Bbl niveau 3/4 ^o	Overig ^o
<i>Intercept</i>	0,525*	3,640**	0,475*	-0,026	2,324**
<i>Kwalificatiestructuur (KS)</i>					
Pre-WEB	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
WEB	1,099**	0,096	-0,183	0,242	-0,310
<i>Etniciteit</i>					
Autochtoon	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Allochtoon	0,092	-0,758**	-0,305	0,451	0,290
<i>Geslacht</i>					
Man	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Vrouw	0,115	-0,264*	-0,533**	-0,123	-0,175
<i>Vooropleiding</i>					
Mavo	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Vbo-landbouw	0,035	-1,290**	0,170	-0,382	-2,251**
Vbo-techniek	0,363	-1,739**	0,794**	-0,007	-2,211**
Vbo-economie	0,612*	-1,143**	-0,322	-0,496	-1,793**
Vbo gezondheidszorg	0,278	-1,162**	0,317	-0,242	-2,624**
<i>Leeftijd (16=0)</i>	-0,393**	-0,509**	-0,271**	-0,230**	-0,486**
<i>Etniciteit * KS</i>					
Allochtoon * WEB	0,339	0,941**	0,541	-0,445	0,241
<i>Geslacht * KS</i>					
Vrouw * WEB	-0,147	-0,133	0,171	0,016	-0,121
<i>Vooropleiding * KS</i>					
Vbo-landbouw * WEB	-0,635*	0,200	-0,017	0,329	0,699**
Vbo-techniek * WEB	-1,205**	-0,060	-0,079	0,386	0,630*
Vbo-economie * WEB	-0,574	-0,259	0,108	0,202	0,083
Vbo-gezondheidszorg * WEB	-0,473	0,135	-0,255	0,088	0,910*
Model Chi ²	2.139,019**				
Df	70				
Pseudo R ²	0,167				
N	11.448				

^o = ten opzichte van geen vervolgonderwijs; * = p < 0,05; ** = p < 0,01; ref. = referentiecategorie.

Bron: ROA, RUBS 1996-1999.

Afzonderlijk is gekeken naar de aansluiting tussen de vbo/mavo-opleiding en de vervolgoopleidingen in het bve. Daarbij blijkt dat de tevredenheid over de aansluiting bij de mavo- en vbo-gediplomeerden zeer groot is. Meer dan driekwart van de leerlingen vindt de aansluiting voldoende of goed. Wel wordt de aansluiting iets beter gevonden door de groep die naar de pre-WEB-opleidingen is gegaan, dan door de groep die in de WEB-opleidingen is ingestroomd.

Ten slotte is gekeken naar de voortijdige studie-uitval vóór en ná de invoering van de WEB. Ook hier is gebruik gemaakt van de gegevens uit het RUBS onderzoek: het betreft derhalve grofweg de uitval in het eerste jaar na instroom in de vervolgoopleiding. De percentages voortijdige uitval vóór en ná de invoering WEB bedraagt in beide gevallen 13%. De verhoogde toegankelijkheid heeft derhalve niet geleid tot een hoger uitval in het eerste jaar.

.1.3 De ontwikkeling in het aandeel jongeren zonder startkwalificatie

Een belangrijke beleidsdoelstelling van het onderwijsbeleid is om niemand het onderwijs te laten verlaten zonder startkwalificatie. Daarmee wordt bedoeld op een zodanige basis dat men volwaardig kan participeren op de arbeidsmarkt. In de praktijk is dit gelijkgesteld aan een opleiding op het niveau van basisberoepsbeoefenaar oftewel niveau 2 van de kwalificatiestructuur. Dit is vergelijkbaar met de tweejarige opleidingen in het primair leerlingwezen/kmbo. Een belangrijk evaluatiecriterium voor het onderwijsbeleid is derhalve in hoeverre de invoering van de WEB heeft geleid tot een verlaging van het aandeel jongeren dat zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt verschijnt. Veranderingen in de toegankelijkheid van de bve kunnen zichtbaar worden gemaakt aan de hand van het kleiner of groter worden van de risicogroep.

De betreffende gegevens blijken niet direct in statistieken beschikbaar te zijn.² Op basis van de Enquête Beroepsbevolking van het CBS kan wel een schatting worden gemaakt van de ontwikkeling in het aandeel jongeren dat zonder startkwalificatie de arbeidsmarkt betreedt. Op basis hiervan kan een beeld worden gegeven van de verdeling van de totale populatie van 15-24 jaar naar onderwijsvolgend en niet-onderwijsvolgend alsmede naar (het hoogst behaalde) onderwijsniveau (volgens de Standaard Onderwijsindeling, SOI). Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen SOI 1-3 (zonder startkwalificatie) en SOI 4-7 (met startkwalificatie). Door nu de groep 15-24-jarigen die geen opleiding volgt en geen startkwalificatie heeft behaald te relateren aan de omvang van de totale leeftijdsgroep, kan de relatieve omvang van de risicogroep worden bepaald. De gegevens van EBB 1995 en 1996 zullen worden vergeleken met de gegevens van de EBB 1998 en 1999. Langs deze weg kan een vergelijking

² Het is opvallend dat een zo belangrijke beleidsdoelstelling nooit eerder systematisch gemonitord is.

worden gemaakt van de situatie vóór en ná invoering van de WEB. De gegevens van EBB 1997 dienen dan als tussenperiode.

In tabel 14.4 zien we dat bij de 15-24-jarigen de omvang van de groep die tenminste een startkwalificatie heeft behaald stijgt van 1995 tot 1997, gelijk blijft in 1998 om in 1999 weer iets te dalen. Dit gaat samen met een verlaging van het percentage onderwijsverlaters zónder startkwalificatie van 20% naar 19% in 1996, tot 17% in 1997 en 1998 om in 1999 weer te stijgen tot 18%. Met andere woorden, in de leeftijdsgroep 15-24 jaar treedt er een lichte daling op in de omvang van de doelgroep. De groep onderwijsverlaters zónder startkwalificatie is in 1998 en 1999 zo'n 2% kleiner dan in de pre-WEB jaren 1995 en 1996.

Tabel 14.4 **Personen 15-24 jaar naar actueel onderwijsniveau en voltooid onderwijsniveau (SOI HB), in percentages**

Personen 15-24 jaar	1995	1996	1997	1998	1999
Niet-onderwijsvolgend (SOI HB 1-3)	20	19	17	17	18
Onderwijsvolgend \geq 6 mnd én SOI ACT 1-7 én SOI HB 1-3	30	31	32	32	31
Totaal onderwijsvolgend/niet-onderwijsvolgend én SOI HB 4-7	50	49	51	51	50

Bron: CBS.

14.2 Intern rendement

In het subthema 'Intern rendement' is de centrale vraag of de invoering van de WEB heeft geleid tot een verhoging van het intern rendement. Een belangrijke vraag die zich hierbij voordoet is op welke wijze het intern rendement moet worden vastgesteld. In het onderzoek zijn verschillende definities van intern rendement met elkaar vergeleken en op hun merites beoordeeld en is geconcludeerd dat de cohortvolgende methodiek de meest betrouwbare en valide gegevens oplevert. Een probleem dat zich nu voordoet is dat de bestaande databronnen van CFI en CBS onvoldoende gegevens bevatten om op een dergelijke wijze het intern rendement te berekenen. Een belangrijke uitzondering wordt gevormd door de gegevens die betrekking hebben op de onderwijssector landbouw. In het onderzoek is daarom nagegaan wat de consequenties zijn van een eventuele gebrekkige waarneming van het intern rendement als gevolg van het ontbreken van cohortgegevens. Naast deze meer methodologische invalshoek wordt de feitelijke ontwikkeling van het intern rendement zelf belicht. Zoals aangegeven kan deze het meest betrouwbaar worden vastgesteld voor de

onderwijssector landbouw: daar is bovendien de kwalificatiestructuur reeds in 1992 ingevoerd, zodat ook voor de vierjarige opleidingen het intern rendement goed kan worden vastgesteld. Voor de overige sectoren is dat zoals aangegeven minder goed mogelijk, niet alleen vanwege het gebrek aan longitudinale data, maar ook omdat pas in 1997 instroom in de nieuwe kwalificatiestructuur plaatsvond. Dat betekent dat alleen voor de een- en tweejarige opleidingen iets gezegd kan worden over het intern rendement.

14.2.1 Definitie

Intern rendement kan gedefinieerd worden als de verhouding tussen kosten en opbrengsten die betrekking hebben op het onderwijs als proces. Bij kosten gaat het om de afwijking van de nominale verblijfsduur in het onderwijs. Bij de opbrengsten gaat het om de behaalde diploma's. Hierbij staan twee vragen centraal:

- 1 met welke slaagkans behalen studenten een diploma, en
- 2 na welke verblijfsduur behalen studenten hun diploma?

Het intern rendement wordt laag door voortijdig schoolverlaten en door lange verblijfsduur. De kosten van lange verblijfsduur en lage slaagkans kunnen aan het aantal uitgereikte diploma's worden toegewezen waardoor een globale indicatie ontstaat van de relatie tussen kosten en baten.

De interne rendementsvraag sluit aan bij verwachting dat iemand in korte tijd en met redelijke kans van slagen een diploma moet kunnen behalen. Niemand zal deze doelstelling bestrijden. Het ligt dan ook voor de hand om regelmatig kwantitatief met harde cijfers te toetsen. Dit is van belang voor de deelnemers van het onderwijs en ook voor de financier. Zo'n toets over het interne rendement levert verrassende inzichten op; dat toont het voorbeeld hieronder. Toch worden landelijk gezien maar weinig van dergelijke indicaties geleverd. De reden is de wijze van dataverzameling. Ter compensatie zijn er veel praktische benaderingen in zwang, die in het algemeen eenzijdige informatie verschaffen zo blijkt bij analyse in paragraaf 14.2.3.

14.2.2 De praktische betekenis van indicatoren

Deze sectie begint met een voorbeeld waarbij het effect van een dualisering (invoering van een jaar stage) en van een kwalificatiestructuur aan de hand van harde cijfers wordt gemeten. Er zijn drie kengetallen uitgerekend: de slaagkans, de verblijfsduur en de kosten per uitgereikt diploma.

Slaagkans

Om te weten of iemand een redelijke kans van slagen heeft, wordt berekend hoeveel procent van alle toegelaten leerlingen de opleiding gediplomeerd ver-

laat. Tabel 14.5 geeft van acht cohorten de geaggregeerde gegevens van de niveau 2, 3 en 4 beroepsopleidende leerwegen van de agrarische opleidingscentra (AOC's) in Nederland. De drie eerste cohorten van 87, 88 en 89 omvatten de klassieke opleidingen met korte stages en de regelgeving met lessentabellen. De twee cohorten 90 en 91 hebben verlengde stages (twintig weken voor niveau 2 en veertig weken voor niveau 3 en 4); dit wordt aangeduid met dualisering. De drie cohorten 92, 93 en 94 werken niet meer met de lessentabel maar met een kwalificatiestructuur zoals die een aantal jaren later bij de invoering van de WEB voor het gehele mbo van kracht werd. De niveau 2, 3 en 4 opleidingen duren nominaal twee, drie en vier jaar. Op niveau 4 duurt het daardoor tenminste zes jaar voordat een cohort in zijn geheel is uitgestroomd; het cohort 94 heeft pas in juni 2000 zes jaar vol. In werken met cohorten zit daardoor een soort van traagheid.

Tabel 14.5 **Slaagkansen van acht cohorten in de beroepsopleidende leerwegen van het landbouwonderwijs, voor en na dualisering van opleidingen (1990) en voor en na invoering kwalificatiestructuur (1992)**

Periode	Niveau 2 Slaagkans (N)	Niveau 3 Slaagkans (N)	Niveau 4 Slaagkans (N)
87-89 ('oud')	55,0% (1.865)	69,8% (7.333)	77,5% (8.588)
90-91 (dual)	43,9% (1.498)	64,3% (3.591)	72,1% (4.367)
92-94 (dual + KS)	58,3% (2.638)	67,2% (5.206)	71,7% (8.302)

De tabel toont dat de anders tamelijk stabiele indicatoren fors in beweging zijn gekomen:

- 1 dualisering verlaagt de slagingskans op alle niveaus (vergelijk rij 1 met 2);
- 2 de kwalificatiestructuur verhoogt de slagingskans op de niveaus 2 en 3 (vergelijk rij 2 met 3);
- 3 de slaagkans op lagere niveaus is lager dan op hogere niveaus (vergelijk de drie kolommen);
- 4 en ten slotte is de gevoeligheid voor verandering het grootst op de lagere niveaus (zie de fluctuaties binnen de kolommen).

De slaagkans is het hoogst voor niveau 4 en het laagst voor niveau 2. Zowel bij niveau 3 als niveau 4 is de slaagkans 5% lager na de dualisering van de opleidingen structuur in 1990 en treedt er op niveau 2 en 3 een herstel in bij de invoering van de kwalificatiestructuur in 1992, maar dit verschil is niet significant.

Het verschijnsel van de dalende slaagkans door de verandering van de structuur van het onderwijs kan verschillende oorzaken hebben. De opleidingsduur

is verlengd, en bij een gelijkblijvende promotie- en doublurekans zullen uiteindelijk minder leerlingen slagen omdat er een jaar van doubleren bij komt. Een andere mogelijke oorzaak door Geerligts aangevoerd (1999, p. 249) is dat leerlingen de motivatie om een langer durende opleiding af te maken niet op kunnen brengen. Het is logisch dat ze bij tegenvallende resultaten eerder zullen vertrekken: de verblijfsduur van ongekwalificeerde schoolverlaters zou er door moeten dalen (de gegevens uit tabel 14.5 laten zien dat dit niet klopt). Ook is mogelijk dat de extra stage slecht wordt benut en de aandacht van de opleiding afleidt: 'de tas blijft in de hoek staan'.

Verblijfsduur

Om te weten of iemand in redelijk tijd een opleiding afrondt, wordt geteld in jaren. In tabel 14.6 is de verblijfsduur berekend voor gediplomeerde en ongediplomeerde leerlingen. De aandelen van studenten met en zonder diploma zijn gegeven door de slagingskansen in tabel 14.5.

Tabel 14.6 **Verblijfsduur in de beroepsopleidende leerwegen van het landbouwonderwijs, voor en na dualisering van opleidingen (1990) en voor en na invoering kwalificatiestructuur (1992)**

Periode	Niveau 2, 2-jarig Diploma		Niveau 3, 2-jarig Diploma		Niveau 3, 3-jarig Diploma		Niveau 4, driejarig Diploma		Niveau 4, 4-jarig Diploma	
	Nee	Ja	Nee	Ja	Nee	Ja	Nee	Ja	Nee	Ja
87-89	1,67	2,16	1,59	2,70	1,87	3,47	2,01	3,26	2,34	4,08
90-91	1,66	2,32			1,95	3,55			2,29	4,07
92-94	1,59	2,60			1,97	3,34			2,13	3,76

Bij de gediplomeerde leerlingen is de ontwikkeling van de verblijfsduur als volgt:

- 1 mao-2: significante stijging;
- 2 mao-3: significante stijging in 90-91 maar daarna een afname;
- 3 mao-4: significante afname in 92-95; opmerkelijk is ook dat de gemiddelde verblijfsduur dicht in de buurt komt van de cursusduur (vier jaar) en er zelfs onder zakt.

Bij de ongediplomeerde leerlingen is de ontwikkeling van de verblijfsduur als volgt:

- 4 mao-2: lichte daling;
- 5 mao-3: lichte stijging;
- 6 mao-4: significante daling.

Een aantal effecten kan worden verklaard door het feit dat in de kwalificatiestructuur de opleidingen op de lagere diplomaneiveaus onderdeel zijn van diploma's op hogere niveaus: daardoor is tussentijds gekwalificeerd schoolver-

laten mogelijk. Studenten hebben daar op strategische wijze gebruik van gemaakt!

Kosten

Hierboven zijn enkele effecten berekend op slaagkans en verblijfsduur. De vraag is: zijn de effecten ook relevant? Voor de beantwoording van deze vraag zijn de kosten van een diploma berekend. Het referentiepunt voor de kosten van een diploma is het product van het aantal leerjaren en de kosten per leerjaar. De kosten per leerjaar zijn € 4.600 (in 1998) en een diploma op niveau 3 in een driejarige leerweg kost normatief $3 * € 4.600 = € 13.800$.

Op basis van slaagkans en verblijfsduur kan uitgerekend worden hoeveel leerjaren er per uitgereikt diploma nodig zijn. In tabel 14.6 is daar een voorbeeld van gegeven voor niveau-4-studenten. De totale kosten van gekwalificeerde studenten uit het cohort is het product van ingeschreven studenten, slaagkans, cursusduur, gemiddelde verblijfsduur per leerjaar van gediplomeerden en de kosten per leerjaar (€ 4.600). De totale kosten van niet-gekwalificeerde studenten uit het cohort is het product van ingeschreven studenten, 1- slaagkans, cursusduur, gemiddelde verblijfsduur per leerjaar van ongediplomeerden en de kosten per leerjaar. De totale kosten van gekwalificeerde plus niet-gekwalificeerde studenten is € 126.974.812. Per geslaagde student, dus per diploma zijn de kosten $€ 126.974.812 / 5.953 = € 21.329$.

Tabel 14.7 De kosten van niveau-4-gediplomeerden in de beroeps-opleidende leerweg

Alle AOC's	'oud' (87-89)	duaal (90-91)	KS (92-94)
Ingeschreven studenten op niveau 4	8.588	4.367	8.302
Slagingskans	77,72%	72,38%	71,70%
Verblijfsduur (wel niet gekwalificeerd)	0,64/1,07	0,57/1,06	0,53/0,94
Totaal kosten van geslaagde studenten	€ 131,4*10 ⁶	€ 61,6*10 ⁶	€ 104,0*10 ⁶
Totaal kosten van niet geslaagde studenten	€ 22,5*10 ⁶	€ 12,7*10 ⁶	€ 22,9*10 ⁶
Totaal kosten van de gesommeerde cohorten	€ 153,9*10 ⁶	€ 74,3*10 ⁶	€ 127,0*10 ⁶
Kosten per gediplomeerde student	€ 23.060	€ 23.510	€ 21.329

Op het niveau van het bestel werden de kosten per diploma (gecorrigeerd voor het verschil van opleidingsduur van een jaar) door de dualisering (90-91) een bedrag van € 450 hoger. Dat is voor een cohort van 2.000 studenten een kostenverhoging € 0,9*10⁶ per jaar. Een vergelijking van de eerste en de tweede kolom toont dat de kosten van de dalende slaagkans (77,72% - 72,38% =) 5,34 procentpunten *niet* wordt gecompenseerd door een kortere verblijfsduur (0,64/1,07 - 0,57/1,06 =) 0,07/0,01 punten voor niet en wel gekwalificeerde

studenten. Door de invoering van de kwalificatiestructuur (92-94) treedt een verlaging van de kosten op ten opzichte van de oude situatie met € 1.731,--. Voor een cohort van 2.000 studenten is dat per jaar € 3,7*10⁶. Het cijfervoorbeeld toont de relevantie aan: relatief kleine verschillen in de kengetallen hebben enorme budgettaire gevolgen.

Tabel 14.8 De kosten van niveau-2, -3 en -4-gediplomeerden in de bol voor het bestel als geheel

Alle AOC's	'Oud' (87-89)	Duaal (90-91)	KS (92)
Niveau 2	€ 15.970	€ 19.660	€ 23.060
Niveau 3	€ 19.910	€ 20.300	€ 23.510
Niveau 4	€ 15.780	€ 18.780	€ 21.520

14.2.3 De ontwikkeling van het intern rendement voor de gehele bol/bbl

Zoals eerder aangegeven, zijn voor de overige sectoren van het secundair beroepsonderwijs niet de data aanwezig om precies dezelfde berekeningen te maken als voor de sector landbouw. Wel kan een benadering hiervan worden gegeven. De cijfers hieronder zijn gebaseerd op een meting aan jaarklassen. Hierbij worden verschillende jaargroepen als basis genomen en wordt het percentage studenten vastgesteld dat in een schooljaar overgaat, doubleert, of gekwalificeerd of ongekwalificeerd de school verlaten. Het nadeel is een onder- of overschatting van intern rendement omdat een gemiddelde van effecten van verschillende instroomcohorten wordt gemeten. De slaagkans kan op basis van deze jaarklassegegevens berekend worden als het quotiënt van het aantal gediplomeerden en de som van gediplomeerden plus uitval. Dit quotiënt geeft een (over cohorten gemiddelde) benadering van de slaagkans. De (over cohorten gemiddelde) benadering van diplomakosten kan berekend worden met de formule: 'totaal aanwezige leerlingen * jaarlijkse kosten per student / aantal gediplomeerden'.

Als in het mbo na de invoering van de WEB de oude opleidingen leeglopen (in 97/98 en 98/99) loopt de slaagkans enorm op, omdat de deelnemers die de ongediplomeerde uitstroom van de eerste leerjaren veroorzaken niet meer in deze deelnemersgroepen voorkomen (zie tabel 14.9). Het omgekeerde effect doet zich voor bij de nieuwe opleidingen. Hier zijn de slaagkansen laag omdat enkele vroegtijdig gekwalificeerde leerlingen in de teller niet opwegen tegen de uitvallers in de eerste leerjaren.

Tabel 14.9 Slaagkansen bbl en bol (exclusief landbouw)

Niveau	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99
<i>Bbl</i>					
WEB 1				46,24%	62,07%
WEB 2				23,93%	55,72%
Pre-WEB 1/2	53,13%	53,92%	54,80%	74,06%	74,59%
WEB 3				36,45%	79,42%
WEB 4				27,88%	39,97%
Pre-WEB 3/4	54,38%	56,89%	46,97%	80,22%	87,11%
<i>Bol-vt</i>					
WEB 1				33,11%	49,14%
WEB 2				13,91%	56,50%
Pre-WEB1/2	49,71%	56,48%	49,00%	77,48%	75,90%
WEB 3				6,16%	36,21%
WEB 4				2,06%	9,00%
Pre-WEB 3/4	67,97%	72,71%	70,88%	82,38%	93,09%

Tabel 14.9 toont dat in 98/99 de bbl en bol-vt WEB-opleidingen op niveau 1 en 2 een hogere slaagkans hebben dan de pre-WEB-opleidingen van niveau 1/2 in 94/95 en 95/96. De andere cijfers zijn niet bruikbaar omdat zij leegstroom- en volstroomeffecten hebben (door de cross-sectionele berekeningswijze). De langere opleidingen leveren eerst in 99/00 en 00/01 gediplomeerden.

Tabel 14.10 geeft een overzicht van de ontwikkeling van diplomakosten die aan de hand van telgegevens cross-sectioneel berekend zijn. De tabel toont dat in 98/99 de bbl en bol-vt WEB-opleidingen op niveau 1 en 2 lagere diplomakosten hebben scoren dan de pre-WEB-opleidingen op niveau 1/2 in 94/95 en 95/96. De andere cijfers zijn niet bruikbaar omdat zij leegstroom en volstroom effecten hebben (door de cross-sectionele berekeningswijze).

Een voorlopige conclusie lijkt te zijn dat het intern rendement van de een- en tweejarige opleidingen ná invoering van de WEB lijkt te zijn verbeterd. Een probleem is echter dat de huidige cijfers (althans voor de sectoren buiten de landbouw) geen berekening van de verblijfsduur toelaten. Bovendien kunnen alleen cross-sectionele gegevens worden geproduceerd op basis van metingen aan jaarklassen.

Tabel 14.10 Cross sectioneel berekende relatieve afwijking van de nominale diplomakosten van bbl en bol-vt (exclusief landbouw)

Niveau	95/96	96/97	97/98	98/99
<i>Bbl</i>				
WEB 1			1,47	1,01
WEB 2			13,72	2,26
Pre-WEB1/2	1,97	1,58	1,56	1,69
WEB 3			4,52	1,93
WEB 4			5,06	3,69
Pre-WEB 3/4	1,20	1,69	1,08	0,98
<i>Bol-vt</i>				
WEB 1			2,04	1,27
WEB 2			20,80	1,84
Pre-WEB 1/2	1,92	2,15	1,66	1,59
WEB 3			21,16	3,39
WEB 4			63,82	18,36
Pre-WEB 3/4	1,40	1,46	1,40	1,37

1= nominale diplomakosten bij gegeven cursusduur.

14.3 Doorstroom

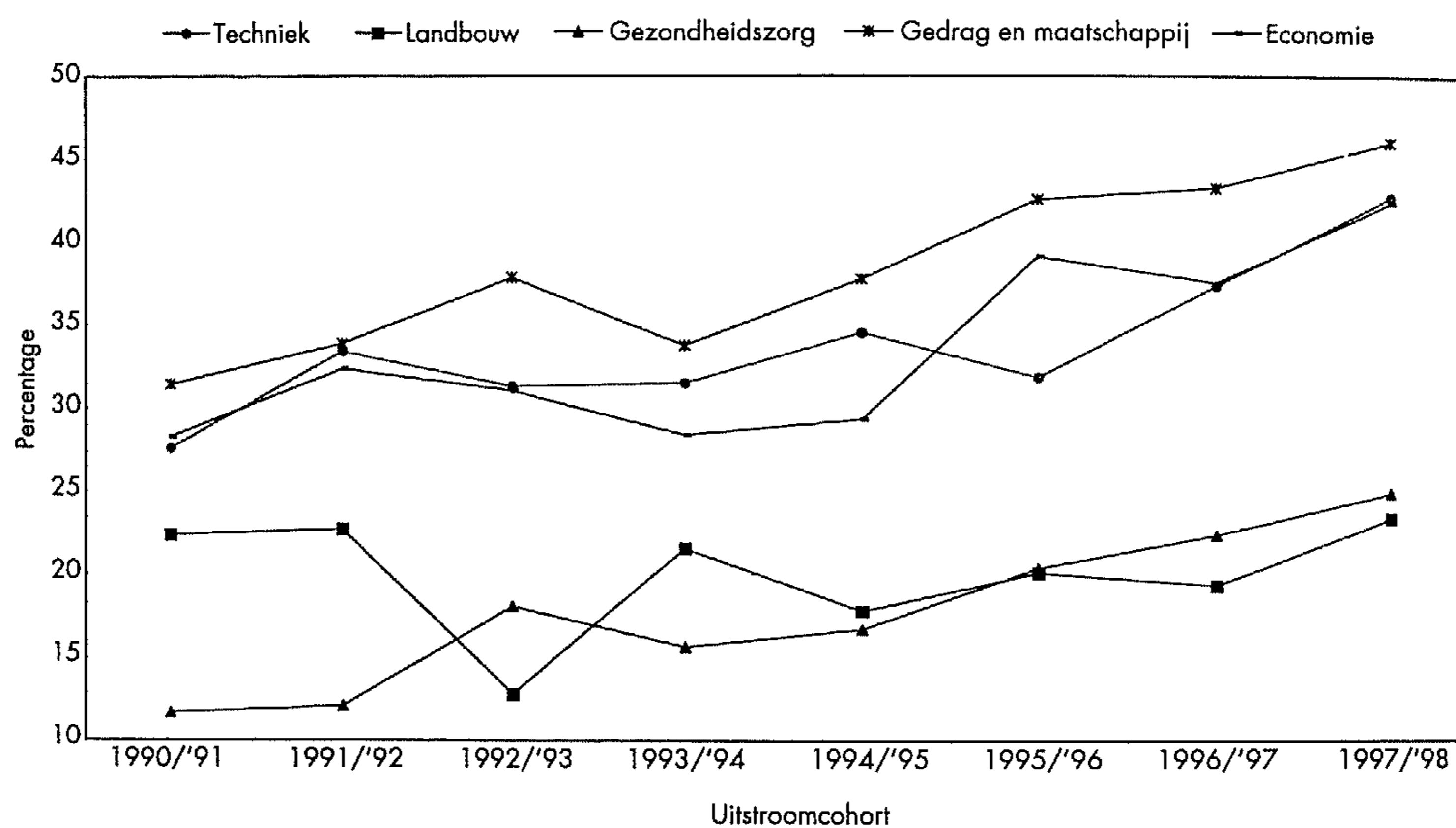
Het subthema 'Transitie van bve naar vervolgonderwijs en arbeidsmarkt' richt zich op de externe effecten van de invoering van de WEB. In hoeverre heeft de invoering van de WEB geleid tot een betere kwalificering van scholieren voor het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt? Komt dit tot uiting in een verbetering van de doorstroom naar en positie in het vervolgonderwijs en een verbetering van de positie op de arbeidsmarkt? En wat het oordeel van scholieren zelf betreft: zijn zij, achteraf gezien, de gevolgde opleiding in het secundair beroepsonderwijs positiever gaan beoordelen? De gegevens die benodigd zijn voor de evaluatie van dit subthema zijn ontleend aan de jaarlijks door het ROA uitgevoerde schoolverlatersenquête RUBS. Ook hier doet zich het probleem voor dat een evaluatie van de WEB pas mogelijk is nadat de eerste uitstroom van de nieuwe opleidingen plaatsvindt. Gegeven het meetmoment van de enquête betekent dit voor de drie-en vierjarige opleidingen dat een meting op zijn vroegst kan plaatsvinden in het najaar van 2001 respectievelijk 2002. Voor de landbouwsector -waar de nieuwe kwalificatiestructuur reeds in 1992 is ingevoerd- kan wel een vergelijking worden gemaakt van de uitstroom uit de oude opleidingen en de nieuwe opleidingen. Bovendien kan voor het gehele bve-veld een nulmeting plaatsvinden, dat wil zeggen dat geregistreerd wordt op welke wijze de uitstroom uit de opleidingen in de pre-WEB periode zich

heeft ontwikkeld. Een dergelijke nulmeting is ook van belang om zicht te krijgen op de ontwikkelingen in de transitie van school naar werk die los staan van de invoering van de WEB. Met name de conjuncturele ontwikkelingen op de arbeidsmarkt kunnen leiden tot grote verschuivingen in het transitieproces en daarmee het zicht op een eventueel effect van de invoering van de WEB vertroebelen. Door de ontwikkelingen in de onderwijssector landbouw te leggen naast de ontwikkelingen in de overige sectoren, kan als het ware voor deze algemene (arbeidsmarkt)ontwikkelingen worden gecorrigeerd.

Doorstroom naar vervolgonderwijs

In figuur 14.11 is te zien hoe de doorstroom naar het hbo zich heeft ontwikkeld sinds het uitstroomcohort 1990/91. Allereerst komt uit deze figuur naar voren dat er aanzienlijke verschillen zijn tussen opleidingssectoren. Gediplomeerde mbo'ers van de sector gedrag en maatschappij stromen het meest vaak door naar het hbo, gevolgd door schoolverlaters van de sectoren techniek en economie. Schoolverlaters van de sectoren landbouw en gezondheidszorg kiezen daarentegen het minst vaak voor een vervolgopleiding in het hbo.

Ontwikkelingen in doorstroom naar hbo voor schoolverlaters
Figuur 14.11 van mbo

Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

Figuur 14.11 toont verder dat er sprake is van een aanzienlijke stijging van het percentage mbo-schoolverlaters dat aansluitend kiest voor een vervolgopleiding in het hbo. Dit percentage is gemiddeld over alle opleidingssectoren heen

toegenomen van 25% in 1990/91 naar 39% in 1997/98. Alleen voor de onderwijssector landbouw geldt een afwijkend beeld. Het percentage doorstromers in deze sector lijkt niet te zijn veranderd. De vraag is of deze afwijkende ontwikkeling voor de onderwijssector landbouw te maken heeft met de invoering van de kwalificatiestructuur. Hiertoe is met behulp van logistische regressie-analyse nagegaan of de invoering van de KS een statistisch significant effect heeft gehad op de kans op doorstroom naar het hbo. Daaruit blijkt dat –gecontroleerd voor de samenstelling van de groep schoolverlaters (naar sekse, etniciteit, leeftijd en vooropleiding), verschillen tussen opleidingssectoren en veranderingen over de tijd- er sprake is van een negatief effect van de invoering van de KS in de onderwijssector landbouw op de doorstroom naar het hbo. Dit komt geheel voor rekening van de verminderde doorstroom vanuit de opleidingen op niveau 3 (van 14% naar 2%). Voor opleidingen op niveau 4 is daarentegen geen significant verschil gevonden in de doorstroom vóór en ná invoering van de KS (de doorstroom bedraagt respectievelijk 35% en 33%).

De doorstroom vanuit het mbo naar het hbo gaat gepaard met voortijdige studie-uitval (niet weergegeven in een figuur). Binnen een jaar na aanvang van de hbo-opleiding heeft zo'n 15% van de doorstromers de opleiding al weer verlaten. Ruim een kwart van hen vervolgt de onderwijsloopbaan met een andere opleiding. Het is daarbij niet bekend of deze studiewissel betrekking heeft op een andere opleiding binnen het hbo dan wel daarbuiten. Een vergelijking tussen uitstroomcohorten leert dat de voortijdige studie-uitval recentelijk iets is gedaald. Daar staat echter tegenover dat het percentage studiewisselaars ook wat is afgenomen in de afgelopen jaren.

Tussen opleidingssectoren van het voormalige mbo bestaan redelijk grote verschillen in voortijdige studie-uitval. De uitval is het hoogst bij de sector ge- en maatschappij, gevolgd door de sector economie. Bij de sectoren land- en techniek zijn relatief weinig uitvallers te vinden. De sector gezondheidszorg kent een relatief hoge studie-uitval enkele jaren geleden, maar tegenwoordig heeft deze sector de laagste uitval van alle onderwijssectoren. Wat het percentage studiewisselaars betreft komt naar voren dat dit percentage bij de onderwijssector landbouw relatief laag is. Het lijkt er daarmee op dat de voortijdige schoolverlaters van de agrarische sector alsnog kiezen voor een bestemming buiten het onderwijs. Bovendien is het percentage studiewisselaars in de onderwijssector landbouw gehalveerd in vier jaar tijd (van 20% in 1994 naar 10% in 1997/98). Deze afwijkende bevindingen voor de onderwijssector landbouw hangen niet samen met de invoering van de KS.

Intrede op arbeidsmarkt

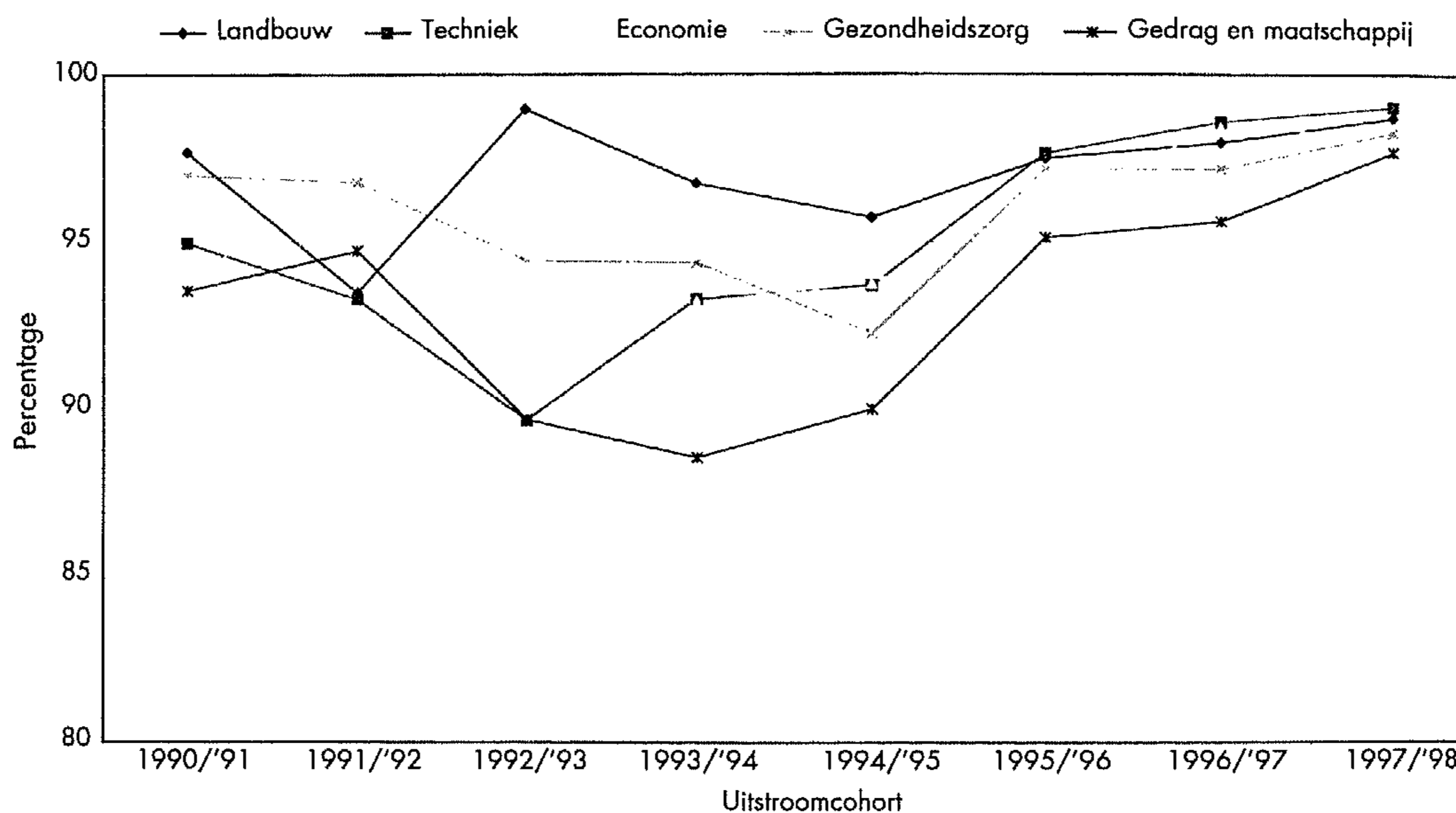
Naast het bijbrengen van competenties die relevant zijn voor het vervolgonderwijs, rust het secundair beroepsonderwijs leerlingen vooral uit met vaardigheden die vereist zijn voor adequaat beroepsmatig functioneren. Om te beoordelen hoe succesvol het onderwijs is in het bijbrengen van deze zogenoemde

arbeidsmarktkwalificatie wordt veelal onderzocht wat de arbeidsmarktpositie is van individuen na het verlaten van de opleiding. Bij een dergelijke analyse worden verschillende indicatoren gebruikt om het allocatieproces van schoolverlaters op de arbeidsmarkt nauwkeurig te beschrijven. Het gaat daarbij met name om zaken als de kans op betaald werk, de kans op vast werk, de aansluiting tussen de opleiding en het werk en de beloning.

De kans op betaald werk is in het begin van de jaren negentig eerst gedaald en vervolgens sterk gestegen (zie figuur 14.12 en 14.13). Momenteel is er haast sprake van een volledige werkgelegenheid onder schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt. De werkloosheid onder schoolverlaters van het voormalige mbo bedroeg voor het uitstroomcohort 1997/98 zelfs minder dan 2%. De onderwijssector landbouw heeft in de onderzochte periode steeds de laagste werkloosheid gekend, maar de verschillen tussen de opleidingssectoren zijn erg klein. Om die reden is er geen effect van de invoering van de KS in de onderwijssector landbouw geconstateerd.

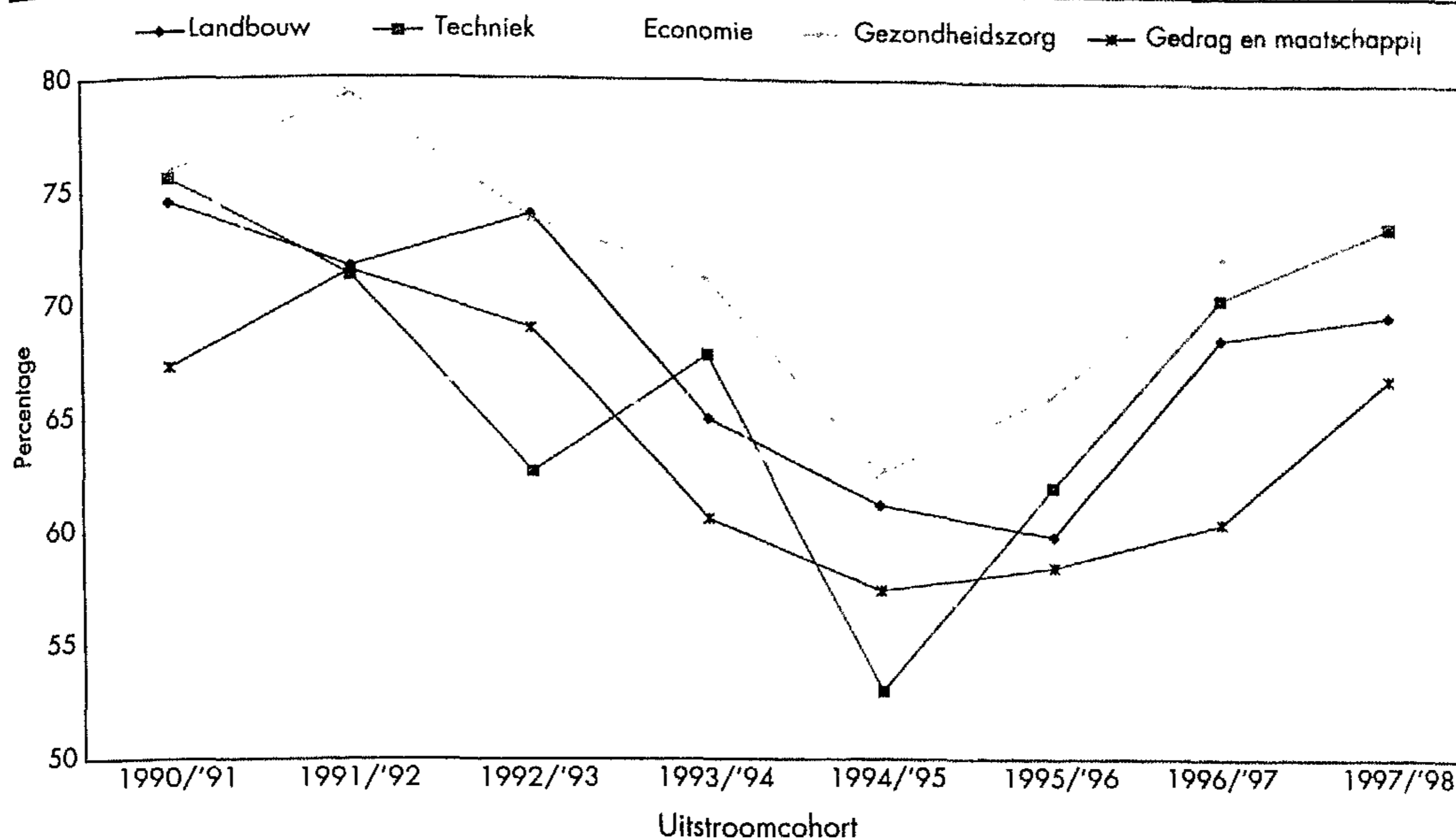
Ontwikkelingen in de kans op betaald werk voor schoolverlaters

Figuur 14.12 van mbo

Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

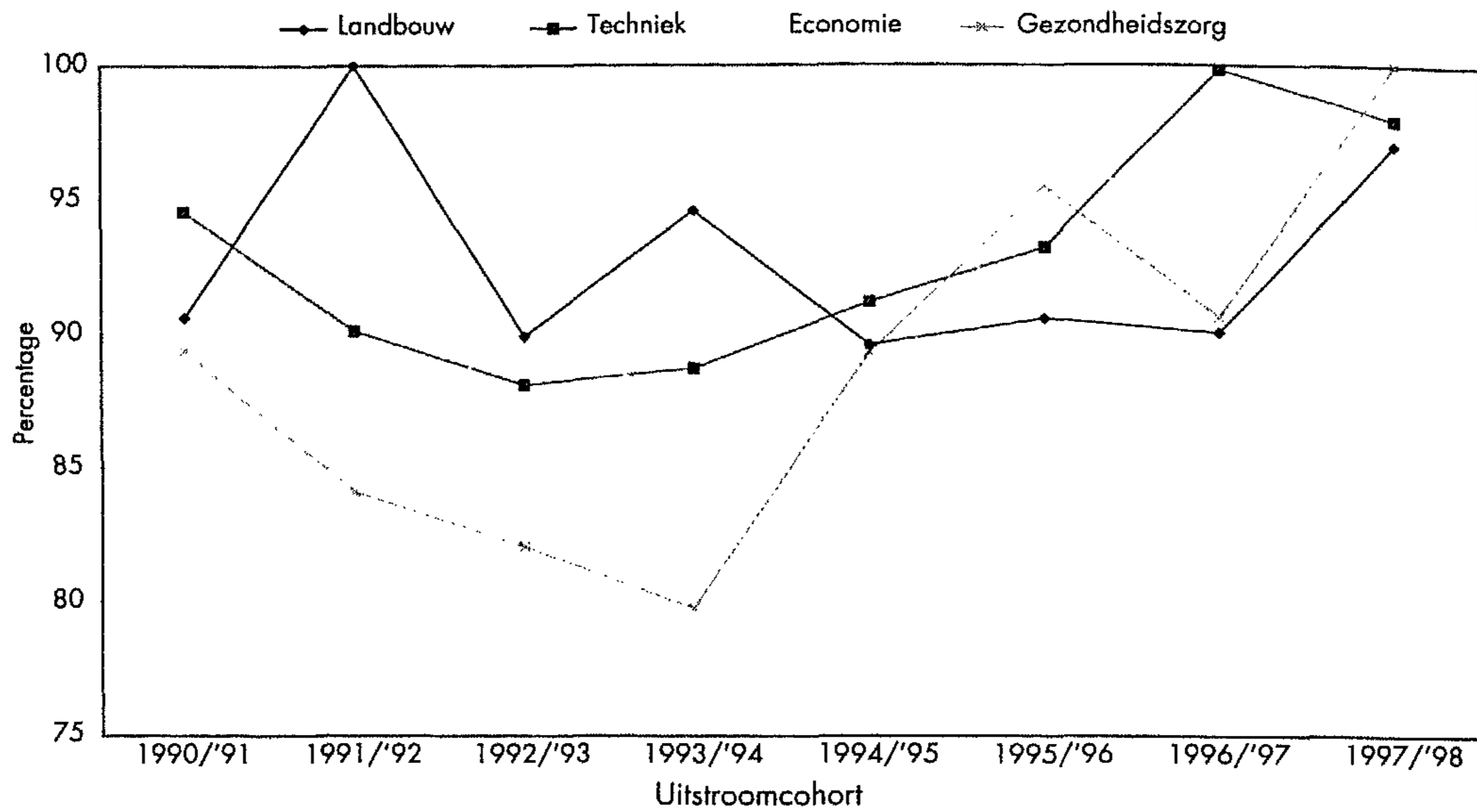
Ontwikkelingen in de kans op vast werk voor schoolverlaters
Figuur 14.13 van mbo

Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

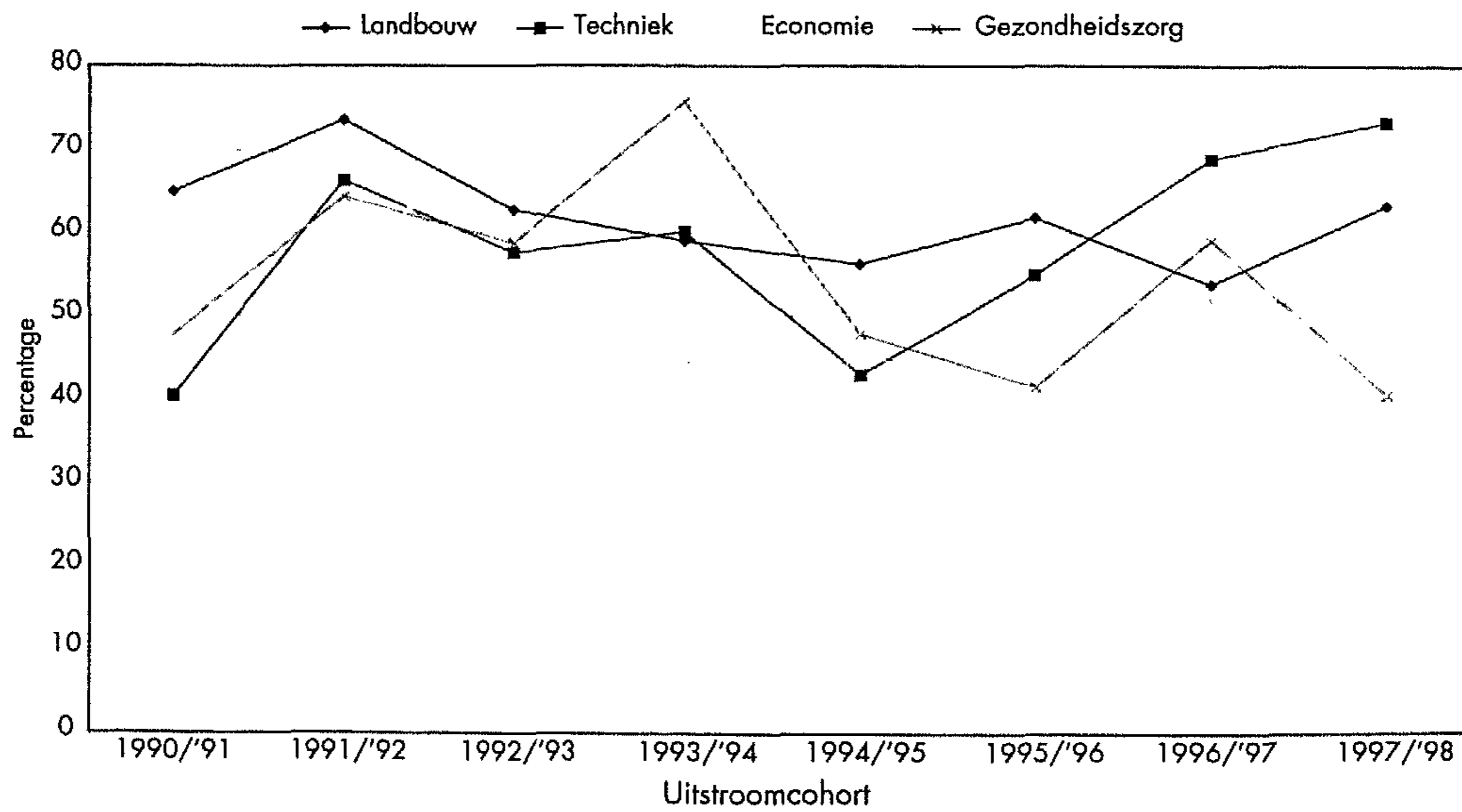
De veranderingen in het aandeel schoolverlaters met een vaste baan volgen vertraagd de ontwikkelingen in betaald werk. Blijkbaar reageren werkgevers bij het geven van vaste banen op de stand van de conjunctuur. Het aandeel vaste banen was het laagst voor schoolverlaters van cohort 1994/95. Daarna heeft de zogenoemde flexibiliseringstendens op de arbeidsmarkt voor schoolverlaters zich gekeerd. Voor het meest recente uitstroomcohort geldt dat ongeveer 70% een vaste aanstelling heeft. Als we kijken naar verschillen tussen opleidingssectoren, dan blijkt dat het percentage schoolverlaters met vast werk het laagst is in de sectoren economie en gedrag en maatschappij. Schoolverlaters met een zorgopleiding hebben daarentegen de grootste kans op een vaste aanstelling. De agrarisch en technisch geschoolden nemen een middenpositie in, waarbij met name het patroon van de laatstgenoemde groep schoolverlaters erg conjunctuurgevoelig blijkt.

Ontwikkelingen in de kans op betaald werk voor schoolverlaters
Figuur 14.14 van kmbo

Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

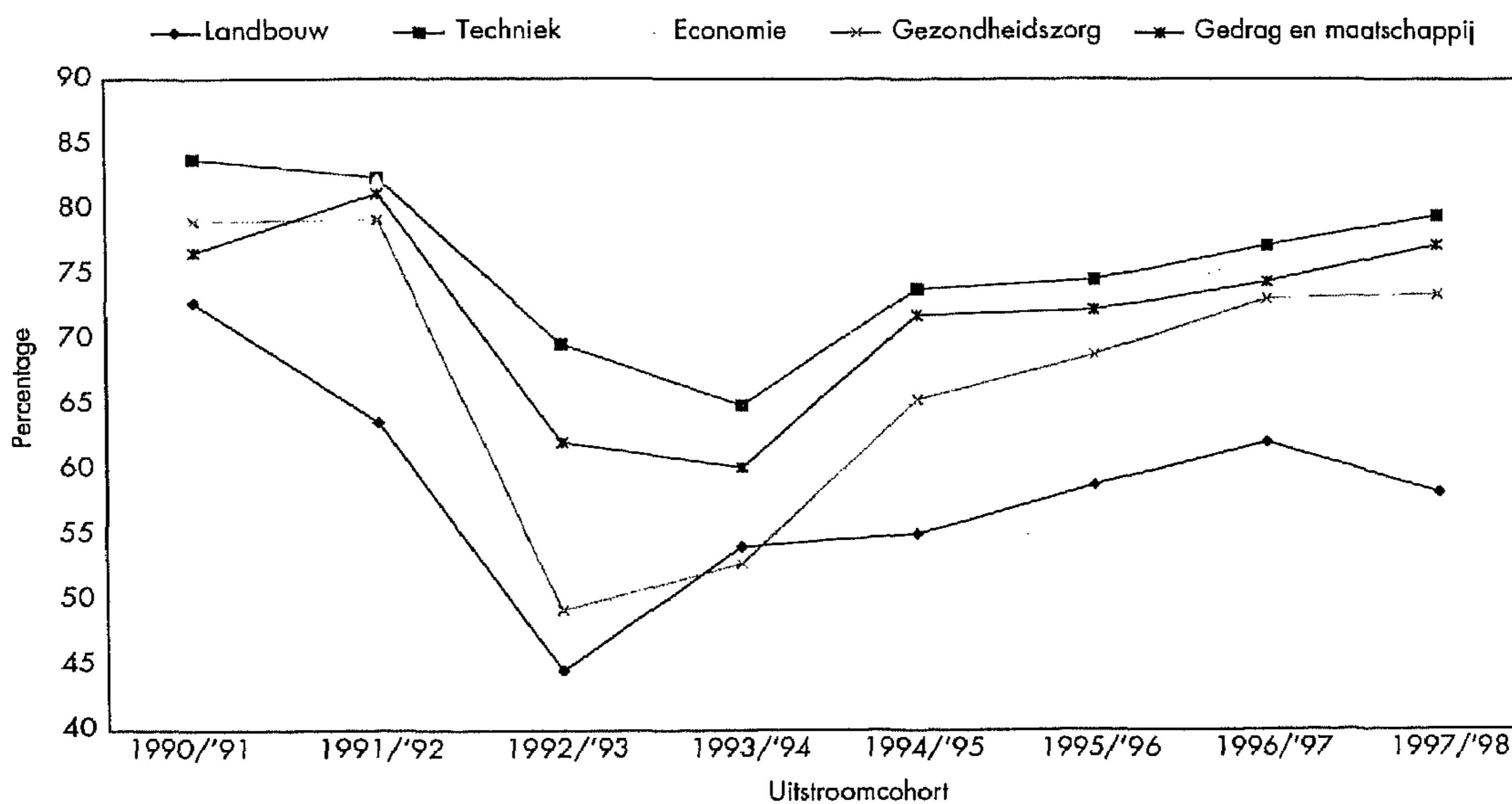
Ontwikkelingen in de kans op een vaste baan voor schoolverlaters van kmbo
Figuur 14.15

Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

Over het algemeen is de kans op betaald werk onder schoolverlaters van het voormalige kmbo toegenomen (zie figuur 14.14). Bleef in het verleden met name het werkgelegenheidsperspectief voor de sector gezondheidszorg achter, tegenwoordig is het verschil met de overige sectoren erg gering. Net als bij het mbo zijn er bij het kmbo momenteel nauwelijks verschillen tussen opleidingssectoren te constateren. De kans op een vaste baan (figuur 14.15) is over de gehele linie genomen niet veel veranderd. Er zijn echter aanmerkelijke verschuivingen tussen sectoren die onderling erg afwijken. Zo is de kans op een vaste aanstelling voor technisch opgeleiden sterk toegenomen over de tijd. In 1990/91 had 40% van de schoolverlaters van de sector techniek een vaste aanstelling, terwijl het vergelijkbare percentage in 1997/98 ruim 70% bedroeg. Voor de sector economie is de situatie daarentegen sterk verslechterd. Had in 1990/91 zo'n 70% van de schoolverlaters van de sector economie een vaste baan, in 1997/98 had nog maar de helft van hen een permanente aanstelling. De situatie voor de onderwijssector landbouw is overigens nauwelijks veranderd in de onderzochte periode.

Ontwikkelingen in de kwaliteit van het werk voor
Figuur 14.16 schoolverlaters van mbo, werk op niveau

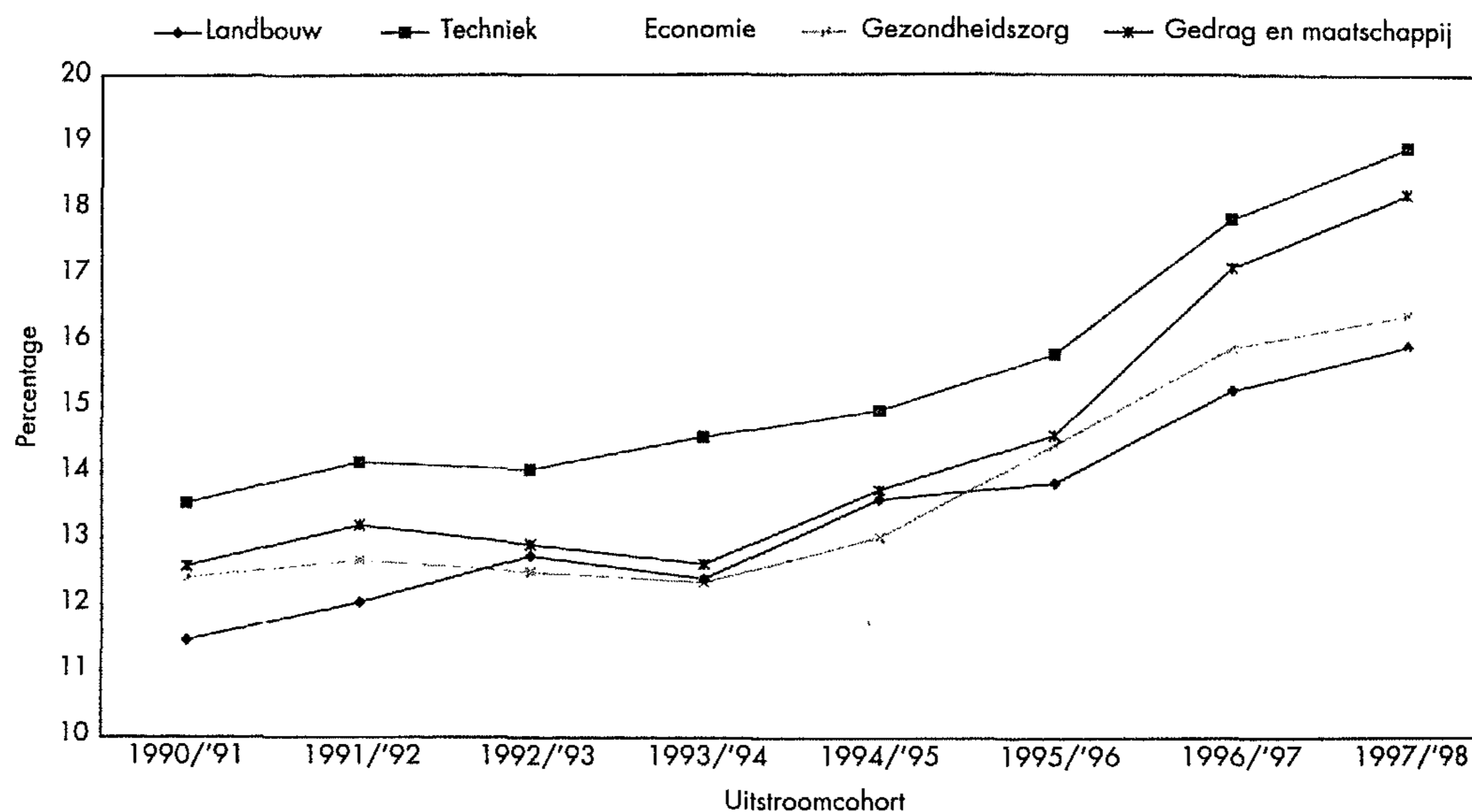

Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

De ontwikkelingen in de kwaliteit van het werk zijn eveneens veranderd in de loop van de tijd. In figuur 14.16 en 14.17 zijn deze veranderingen voor schoolverlaters van het voormalige mbo weergegeven. Met betrekking tot de

kans op een baan op minimaal het eigen opleidingsniveau kan worden geconcludeerd dat deze in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw eerst sterk is gedaald om vervolgens in de tweede helft van dat decennium weer gestaag te stijgen. Ondanks deze stijging is het percentage schoolverlaters van het meest recente cohort met een baan op niveau nog altijd 7% lager dan het overeenkomstige percentage van het oudste cohort (in 1990/91 81%; in 1997/98 74%). Verschillen tussen opleidingssectoren laten zien dat de positie van de onderwijssector landbouw een stuk ongunstiger is dan die van de overige sectoren. Bovendien blijkt uit multivariate analyse dat de situatie voor de onderwijssector landbouw is verslechterd na invoering van de KS, ook na controle voor arbeidsmarktomstandigheden. Opnieuw geldt dat -zodra een uitsplitsing wordt gemaakt naar het niveau van de verlaten opleiding- deze verslechtering alleen betrekking heeft op schoolverlaters die een landbouwopleiding op niveau 3 hebben verlaten.

Ontwikkelingen in de kwaliteit van het werk voor schoolverlaters van mbo, beloning werk

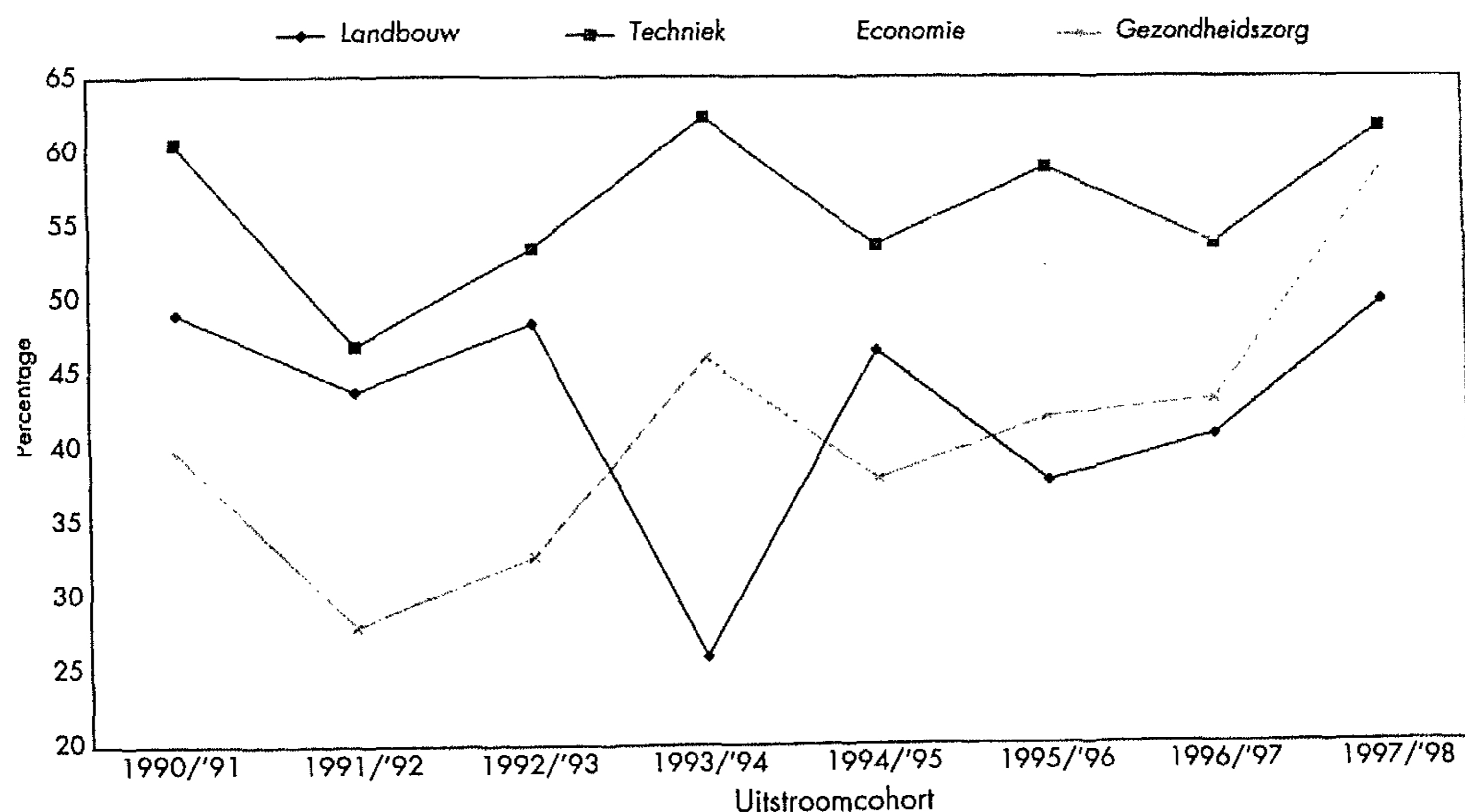
Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

De beloning van gediplomeerde schoolverlaters van het mbo is sterk gestegen in de afgelopen jaren. In de onderzochte periode is het gemiddelde bruto-uurloon gestegen van fl. 12,30 naar fl. 17,00. Dit is een stijging van maar liefst 38%. Voor een deel is deze stijging het gevolg van een toename van de arbeidsduurverkorting. Bovendien moet rekening worden gehouden met de geldontwaarding die zich heeft voorgedaan. Desondanks heeft een deel van de

ontwikkeling in lonen betrekking op een reële stijging van het loon. Daarmee manifesteert de huidige krapte op de arbeidsmarkt zich in een stijging van aanvangssalarissen onder schoolverlaters. De geconstateerde loonontwikkeling geldt voor alle opleidingssectoren in ongeveer gelijke mate. Wel zijn er absolute verschillen in beloning. Zo is het bruto-uurloon het hoogst onder technisch opgeleiden, gevolgd door schoolverlaters van de sector gedrag en maatschappij. In de overige sectoren ligt het bruto-uurloon beduidend lager.

In figuur 14.18 en 14.19 zijn ontwikkelingen in de kwaliteit van het werk van schoolverlaters van het voormalige kmbo grafisch weergegeven. De gepresenteerde cijfers laten zien dat de kans op werk op niveau voor het gehele kmbo is gestegen in de onderzochte periode. Momenteel is ongeveer 60% van alle werkzame schoolverlaters te vinden in een qua opleidingsniveau aansluitende functie. De geobserveerde toename komt geheel voor rekening van de sectoren gezondheidszorg en economie. In deze sectoren is het aandeel schoolverlaters dat werkzaam is in een baan op kmbo-niveau met respectievelijk 19% en 17% gestegen. In de sectoren techniek en landbouw is in de afgelopen jaren weinig veranderd ten aanzien van het aandeel schoolverlaters dat op niveau werkzaam is. Voor de onderwijssector landbouw heeft dit als consequentie dat haar positie relatief gezien is verslechterd. Nadere analyse laat zien dat dit te maken heeft met de invoering van de KS, waarbij de kans op werk op niveau significant lager is voor uitstroomcohorten afkomstig uit de nieuwe kwalificatiestructuur.

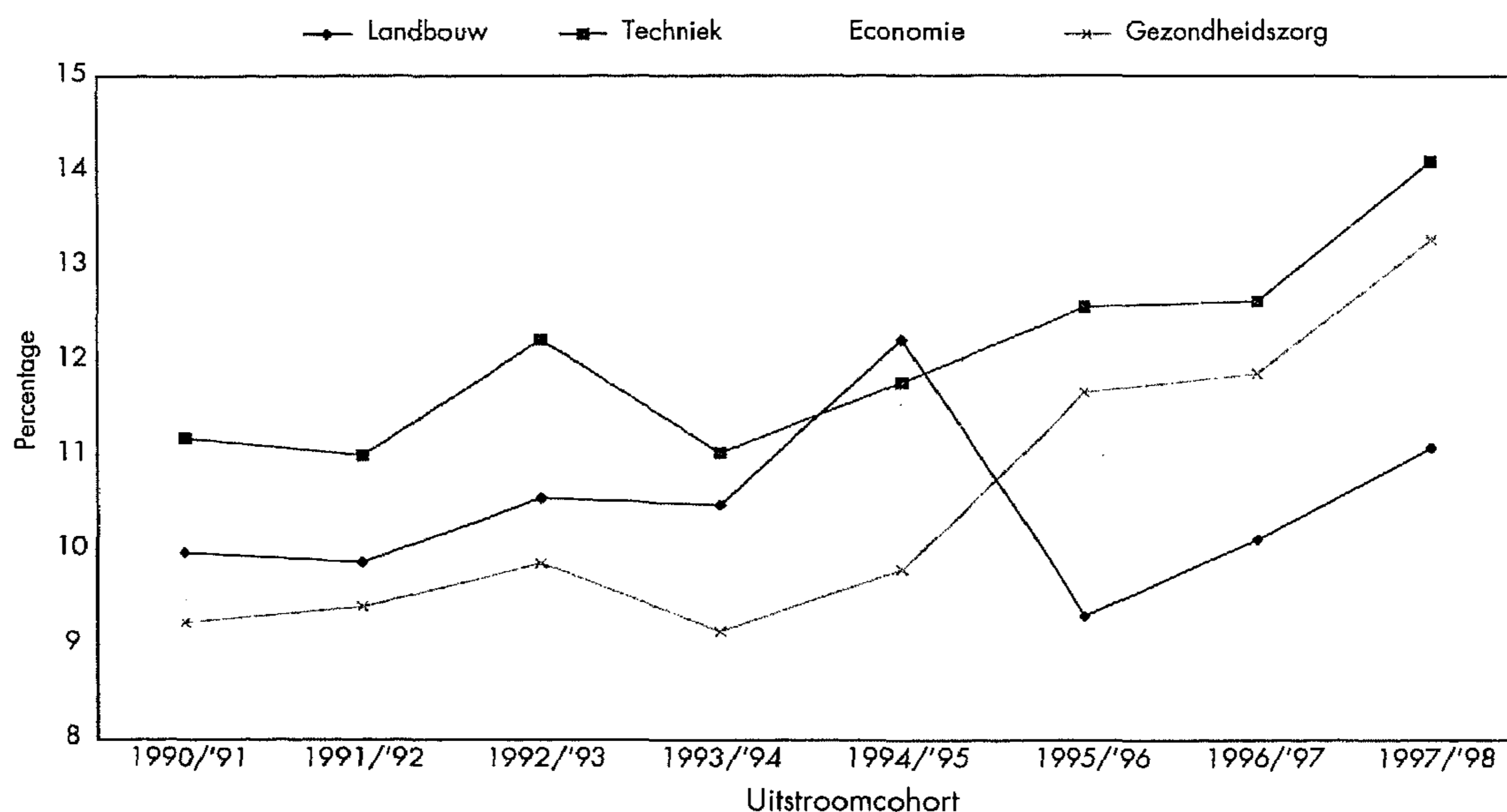
Ontwikkelingen in verschillende indicatoren voor kwaliteit van
Figuur 14.18 werk voor schoolverlaters van kmbo, werk op niveau

Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

De beloning van kmbo-schoolverlaters is, evenals bij mbo-schoolverlaters, sterk gestegen in de afgelopen jaren. Op dit moment bedraagt het gemiddelde bruto-urloon fl. 13,40. Technisch opgeleide kmbo'ers verdienen het meest. Hun voor-sprong is echter bijna ingelopen door schoolverlaters van de sectoren economie en gezondheidszorg. De inkomenspositie van schoolverlaters van de onderwijs-sector landbouw lijkt de afgelopen jaren relatief gezien te zijn verslechterd. Dit blijkt echter niet samen te hangen met de invoering van de KS in deze sector.

Ontwikkelingen in verschillende indicatoren voor kwaliteit van
Figuur 14.19 werk voor schoolverlaters van kmbo, beloning werk

Bron: ROA, RUBS 1992-1999.

Algemeen oordeel over opleiding

Tot slot is gekeken naar het algemeen oordeel van schoolverlaters over de gevolgde opleiding (niet weergegeven in een figuur). Het gaat hierbij om een subjectieve evaluatie van de verlaten opleiding waarbij zowel de vraag centraal staat in hoeverre de opleiding goed heeft voorbereid op de vervolgbestemming alsmede het oordeel of men, achteraf gezien, tevreden is over de destijds gemaakte keuze voor de opleiding in het secundair beroepsonderwijs. Het oordeel over de ervaren aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de huidige werkzaamheden is over de gehele linie positiever geworden in de onderzochte periode. Van het meest recente uitstroomcohort beoordeelt 45% van de werkzame schoolverlaters van het mbo de aansluiting tussen opleiding en werk als goed, tegenover 30% van het cohort dat het verst in de tijd teruggaat. Deze verbetering in het algemene oordeel over de arbeidsmarktkwalificatie van opleidingen is terug te vinden in alle opleidingssectoren met uitzondering van de

onderwijssector landbouw. In deze opleidingssector is het percentage schoolverlaters dat de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en het huidige werk als goed beoordeelt constant gebleven wanneer een vergelijking wordt gemaakt tussen de verschillende uitstroomcohorten. Deze relatieve verslechtering van de onderwijssector landbouw houdt verband met de invoering van de KS.

Het positieve oordeel over de opleiding blijkt ook uit het feit dat ongeveer driekwart van de schoolverlaters van het voormalige mbo, achteraf gezien, de gevolgde opleiding opnieuw zou kiezen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de meerderheid van de schoolverlaters in algemene zin tevreden is over de verlaten opleiding. Over de jaren heen hebben zich daarin weinig veranderingen voorgedaan, alhoewel het erop lijkt dat de algemene tevredenheid over de gevolgde opleiding zeer recentelijk een stijgende lijn laat zien. Wat verschillen tussen opleidingssectoren betreft komt naar voren dat schoolverlaters van de sector gedrag en maatschappij en van de sector techniek op dit moment het vaakst aangeven dat zij de gevolgde opleiding opnieuw zouden kiezen (respectievelijk 85% en 84%). Agrarisch opgeleiden zijn met 70%, achteraf gezien, het minst tevreden over de destijds gemaakte opleidingskeuze. Bovendien is deze tevredenheid verslechterd sinds de invoering van de KS.

Evenals bij het mbo wordt bij het kmbo de aansluiting tussen de verlaten opleiding en de huidige werkzaamheden steeds vaker als goed ervaren. Met name in de laatste jaren is het oordeel over de aansluiting tussen opleiding en werk sterk verbeterd. De sterkste stijging heeft plaatsgevonden bij agrarisch opgeleide kmbo'ers: van 42% in 1990/91 naar 57% in 1997/98. Het is echter niet zo dat deze opmerkelijke stijging iets te maken heeft met de invoering van de KS in het landbouwonderwijs, want ook de andere opleidingssectoren hebben een redelijke toename gekend in het percentage schoolverlaters die de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en het huidige werk als goed beoordelen. Een uitzonderingspositie geldt voor de sector gezondheidszorg, waar nauwelijks veranderingen zijn waargenomen in het oordeel over de aansluiting tussen opleiding en werk.

Wat de tevredenheid over de destijds gemaakte keuze voor een opleiding in het kmbo betreft, kan worden vastgesteld dat deze vooral is toegenomen bij schoolverlaters van de sectoren gezondheidszorg en economie. Voor de eerstgenoemde sector bedraagt de stijging 22% (van 49% naar 71%); voor de laatstgenoemde 15% (van 51% naar 66%). Het oordeel van technisch opgeleiden is niet veel veranderd in de loop van de tijd. Dit geldt ook voor agrarisch opgeleiden, indien de percentages voor het eerste en laatste cohort met elkaar worden vergeleken. In de tussengelegen periode zijn er echter aanzienlijke schommelingen geweest in het percentage schoolverlaters die de gevolgde opleiding, achteraf gezien, opnieuw zouden volgen. Deze fluctuaties hebben overigens niets te maken met de invoering van de KS in het landbouwonderwijs.

14.4 Conclusies

Met de invoering van de WEB beoogt de wetgever “een breed en gevarieerd aanbod van onderwijsvoorzieningen tot stand te brengen dat beantwoordt aan de maatschappelijke en individuele vraag naar beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. De voorzieningen moeten enerzijds kunnen bijdragen aan een adequaat opleidingsniveau en dienen anderzijds voldoende toegankelijk te zijn” (Min. OCenW, 2000, p. 19). De bevordering van de toegankelijkheid komt het meest expliciet tot uiting in het beleidsstreven van de overheid om iedereen een startkwalificatie te geven, dat wil zeggen minimaal een opleiding te laten afronden op het niveau van basisberoepsbeoefenaar. Instrumenten hiervoor zijn onder meer de invoering van assistent-opleidingen en de Voorbereidende en Ondersteunende Activiteiten (VOA). De bevordering van het intern rendement komt naar voren in het streven van de overheid de doelmatigheid van de leerwegen te vergroten. Naast de specifieke maatregelen gericht op intake en begeleiding, zijn het met name de afstemmingen in de opleidingsstructuur zelf die de doorstroom tussen opleidingen en tussen onderwijssectoren (bijvoorbeeld tussen educatie en beroepsonderwijs) moeten bevorderen en daarmee ongediplomeerde uitstroom moeten verminderen. De bevordering van de externe effecten komt tot uitdrukking in het streven dat de opleidingen in het bve-veld een drievoudig kwalificerende doelstelling hebben: kwalificering voor vervolgonderwijs, kwalificering voor de arbeidsmarkt en kwalificering voor de maatschappij. Met de invoering van de kwalificatiestructuur en het daaraan gekoppelde format van inrichtingseisen alsmede de wijze waarop eindtermen voor opleidingen worden vastgesteld, wordt beoogd de aansluiting van bve-opleidingen op het vervolgonderwijs en op de arbeidsmarkt te verbeteren.

Toegankelijkheid

De belangrijkste conclusies met betrekking tot de deelstudie naar de ontwikkelingen in de toegankelijkheid kunnen als volgt worden samengevat:

- Binnen de bve-sector (met name bol/bbl) heeft een groei van het aantal leerlingen plaatsgevonden. Gelet op de demografische ontwikkelingen (een daling in de relevante leeftijdsgroep) betekent dit een stijging van het ‘marktaandeel’ van het bve.
- De toegankelijkheid voor doelgroepen is groter geworden.
- Er heeft een lichte daling plaatsgevonden van het aandeel jongeren in de leeftijd 15-24 jaar die het onderwijs hebben verlaten zonder een startkwalificatie te behalen.
- De verbetering van de doorstroom vbo/mavo naar bol/bbl heeft niet geleid tot een hogere uitval in het eerste jaar van de studie. Wel zijn de betrokken leerlingen minder tevreden over de aansluiting dan in de situatie pre-WEB.

Het overheersende beeld is positief: de toegankelijkheid van het bve-veld is duidelijk toegenomen.

Intern rendement

Een goede evaluatie van de verandering in het intern rendement is op dit moment nog niet mogelijk. Een belangrijke reden hiervoor is dat de gegevens die hiervoor benodigd zijn niet of niet volledig aanwezig zijn. Een andere reden is dat het intern rendement van de drie- en vierjarige opleidingen pas over enige tijd kan worden vastgesteld. De onderwijssector landbouw biedt een interessante uitzondering a) omdat voor deze sector wel goede gegevens aanwezig zijn en b) omdat de kwalificatiestructuur hier al in 1992 is ingevoerd. Bij de onderwijssector landbouw is het van belang een onderscheid te maken in drie perioden, omdat in 1990 een andere belangrijke verandering heeft plaatsgevonden, namelijk de harmonisatie van de opleidingsstructuur, met als belangrijkste wijziging afstemming van de opleidingsduur en verlenging van de praktijkcomponent. Dit betekent dat de volgende perioden onderscheiden worden: de oude structuur voor de instroomcohorten tot 1990, de periode van herstructurering voor de cohorten 1990 en 1991 en de periode ná invoering van de KS voor de cohorten vanaf 1992. De belangrijkste conclusies voor landbouw zijn:

- De invoering van de harmonisatie bij landbouw in 1990 heeft tot een significante verlaging van de slaagkans geleid. Met de invoering van de KS herstelt de slaagkans zich enigszins, maar niet volledig. Per saldo zien we bij de tweejarige opleidingen een verbetering van de slaagkans en bij de drie- en vierjarige opleidingen een verlaging van de slaagkans.
- De verblijfsduur voor de ongediplomeerde leerlingen varieert wel enigszins, maar zonder dat er een duidelijke trend in te ontdekken is.
- Slaagkans en verblijfsduur bepalen samen de kosten per uitgereikt diploma. Bij de tweejarige opleidingen is door de verhoogde slaagkans per saldo een verbetering waar te nemen van 78% rendementsverlies naar 65% rendementsverlies. Bij de driejarige opleidingen is het rendementsverlies stabiel gebleven op zo'n 45% terwijl bij de vierjarige opleidingen het rendementsverlies iets is teruggebracht van 29% naar 23%.

Zoals aangegeven is het (nog) niet goed mogelijk om een duidelijk beeld te geven over de veranderingen in het intern rendement voor het overige bve-veld. Met de nodige voorzichtigheid zouden we kunnen concluderen dat de slaagkans bij de een- en tweejarige opleidingen iets verbeterd is. Dit zou overigens in lijn zijn met de bevindingen uit de onderwijssector landbouw waar eveneens voor de tweejarige opleidingen een verhoging van de slaagkans werd waargenomen. Bovendien stemt het overeen met de bevinding uit het schoolverlatersonderzoek dat de kans op uitval in bol vóór en ná invoering van de WEB gelijk is gebleven.

Doorstroom naar vervolgonderwijs en arbeidsmarkt

Een evaluatie van de effecten van de invoering van de WEB op de transitie naar vervolgonderwijs en arbeidsmarkt is op dit moment eveneens nog niet mogelijk, behalve voor de onderwijssector landbouw. In het hoofdonderzoek is daarom een zogeheten nulmeting uitgevoerd voor de ontwikkelingen in het transitieproces bij de opleidingen vóór invoering van de WEB en heeft daarnaast een evaluatie plaatsgevonden van de invoering van de KS bij de onderwijssector landbouw.

Belangrijke conclusies uit de nulmeting zijn:

- De doorstroom vanuit het mbo naar het hbo is in de loop der jaren flink gestegen.
- Ongeveer 15% van de verder lerende mbo'ers verlaat de opleiding in het hbo voortijdig.
- De kans op betaald werk is in het begin van de jaren negentig als gevolg van de conjuncturele ontwikkelingen op de arbeidsmarkt gedaald en vervolgens sterk gestegen. Op dit moment is sprake van een zeer krappe arbeidsmarktsituatie. Dit blijkt zowel uit het lage werkloosheidspercentage, als uit de stijging in het aandeel vaste aanstellingen en de relatief sterke stijging in de beloning.
- Ongeveer driekwart van de schoolverlaters van het mbo heeft een functie waarvoor minimaal het eigen opleidingsniveau werd vereist. Bij het kmbo ligt dat lager, namelijk op 60%. Het oordeel over de aansluiting tussen opleiding en werk is in de loop der tijd aanzienlijk verbeterd. Ongeveer de helft beschouwt deze aansluiting als goed.
- In het algemeen is men tevreden over de gevolgde opleiding. Driekwart van de schoolverlaters van het mbo en het leerlingwezen zou achteraf gezien opnieuw de gevolgde opleiding kiezen. Bij de schoolverlaters van het kmbo ligt dit wat lager.

Het overheersende beeld is dat de doorstroom van bve naar vervolgonderwijs vergroot is, zonder dat dit geleid heeft tot een verhoging van de uitval. Deze uitval was en is echter nog vrij hoog. De transitie van bve naar de arbeidsmarkt verloopt in het algemeen redelijk succesvol. De positie van de mbo'ers is daarbij overigens duidelijk beter dan die van de kmbo'ers.

De onderwijssector landbouw biedt de mogelijkheid na te gaan wat de effecten zijn geweest van invoering van de nieuwe KS. De belangrijkste conclusies daaruit zijn:

- De doorstroom naar het hbo is afgenomen ná invoering van de KS. Dit effect doet zich alleen voor bij de driejarige opleidingen en niet bij de vierjarige opleidingen.
- De aansluiting tussen opleiding en werk is ná de invoering van de KS slechter geworden. De schoolverlaters van de twee- en driejarige opleidingen komen minder vaak terecht op een functie waarvoor het eigen opleidingsniveau vereist is. Bovendien wordt door de schoolverlaters van

- alle agrarisch opleidingen de aansluiting tussen opleiding en werk als slechter beoordeeld.
- De tevredenheid van de schoolverlaters over de afgesloten opleiding neemt ná de invoering van de KS af.

Hoewel in formele zin zowel vóór als na invoering van de KS de driejarige opleidingen geen doorstroommogelijkheden boden naar het hbo, bleek deze doorstroom materieel wel aanwezig. In die zin kan geconcludeerd worden dat de invoering van de KS in de onderwijssector landbouw heeft geleid tot een verslechtering van de transitie naar vervolgonderwijs en naar de arbeidsmarkt. Deze verslechtering blijkt zich met name voor te doen bij de driejarige opleidingen.

Samenhang toegankelijkheid, intern rendement en doorstroom

De indeling in subthema's laat onverlet dat de toegankelijkheid, intern rendement en doorstroom ook in onderlinge samenhang bestudeerd moeten worden. Een evaluatie van de WEB met betrekking tot deze aspecten kan alleen plaatsvinden wanneer ook de onderlinge relaties tussen toegankelijkheid, intern rendement en doorstroom goed in kaart zijn gebracht. De drie begrippen zijn op een ingewikkelde manier met elkaar verweven. Zo kan het vergroten van de toegankelijkheid voor risicogroepen leiden tot een daling van het intern rendement. Evenzo kan een verhoging van het intern rendement, wanneer dit het gevolg is van minder strenge selectie, een negatief effect hebben op de doorstroom naar vervolgonderwijs. Het realiseren van de ene doelstelling (bijvoorbeeld vergroten toegankelijkheid) kan dus op gespannen voet staan met het realiseren van een andere doelstelling (bijvoorbeeld het vergroten van het intern rendement). Het optimaliseringsvraagstuk dat hieruit voortvloeit dient afzonderlijk aandacht te krijgen.

Een volledig beeld laat zich op dit moment nog niet reconstrueren, aangezien daarvoor de benodigde informatie ontbreekt. Dit komt niet alleen door de eerder vermelde redenen als het ontbreken van bepaalde data, of het tijdstip waarop de evaluatie plaatsvindt. Immers voor de onderwijssector landbouw zijn al deze gegevens wel aanwezig. Ook hier is echter nog geen goed geïntegreerd beeld mogelijk omdat op individueel niveau geen koppeling gemaakt kan worden tussen toegankelijkheid, intern rendement en doorstroom. Niettemin kunnen uit de geaggregeerde gegevens wel enig voorzichtige conclusies worden getrokken.

De toegankelijkheid van het bve is na invoering van de WEB toegenomen. Dit is niet ten koste gegaan van het intern rendement bij de een- en tweejarige opleidingen. Als we ervan uitgaan dat een verhoging van de toegankelijkheid in eerste instantie effect heeft op de instroom in de een- en tweejarige opleidingen dan lijkt er geen direct verband te zijn tussen vergroten van de toegankelijkheid en verlaging van het intern rendement. Wel lijkt er een negatief

effect te zijn op de transitie naar de arbeidsmarkt. De inhoudelijke aansluiting tussen opleiding en werk bij de tweejarige opleidingen in de onderwijssector landbouw is zowel naar objectieve (aansluiting naar niveau) als naar subjectieve maatstaven (oordeel aansluiting, tevredenheid) verslechterd. Daarmee lijkt er wel een zekere uitruil te bestaan tussen toegankelijkheid en intern rendement enerzijds en doorstroom anderzijds.

Het is niet duidelijk hoe het verband is tussen toegankelijkheid en het intern rendement voor de drie- en vierjarige opleidingen. De ervaringen in de onderwijssector landbouw laten zien dat het rendementsverlies door lagere slaagkansen iets is toegenomen, terwijl het rendementsverlies door kortere verblijfsduur iets verbeterd is. Per saldo is het rendementsverlies voor de driejarige opleidingen constant gebleven en voor de vierjarige opleidingen iets verbeterd. Dit zou suggereren dat ook hier geen eenduidig verband bestaat tussen toegankelijkheid en intern rendement. De relatie met doorstroom is eveneens niet duidelijk. Weliswaar is er een negatief effect van de invoering van de KS op de doorstroom, maar deze geldt met name voor de driejarige opleidingen (waar het intern rendement per saldo gelijk is gebleven) en minder voor de vierjarige opleidingen (waar het intern rendement per saldo is verbeterd).

De conclusie luidt dat toegankelijkheid, intern rendement en doorstroom geen lineaire samenhang vertonen. Het is mogelijk om één van deze grootheden te verbeteren, zonder dat dit directe consequenties heeft voor de andere.

Literatuur

- Geerligts, J.W.G. (1999).
Design of Responsive Vocational Education and Training, a reconstruction of a systems change in agricultural education. Thesis.
Delft: Eburon.
- Min. OCenW (1996).
Wet educatie en beroepsonderwijs. De wet in hoofdlijnen.
's-Gravenhage: Sdu.
- Min. OCenW (2000).
Koers BVE.
Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- ROA (1997).
Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996, ROA-R-1997/3.
Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- ROA (1998).
Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1997, ROA-R-1998/5.
Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

ROA (1999).

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1998, ROA-R-1999/5.
Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

ROA (2000).

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1999, Statistische Bijlage, ROA-R-2000/7B.

Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

Stuurgroep Evaluatie WEB (2001).

De WEB: naar eenvoud en evenwicht. Eindrapport van de Stuurgroep Evaluatie WEB.

Zoetermeer: Stuurgroep Evaluatie WEB.

Velden, R.K.W. van der (red.) (2001).

Toegankelijkheid, Intern Rendement en Doorstroom. Themarapport 4.

Zoetermeer: Stuurgroep Evaluatie WEB.